

Rusko a CPE

© Libor Žídek, 2006

Obsah přednášky

dva okruhy témat:

Rusko + SSSR

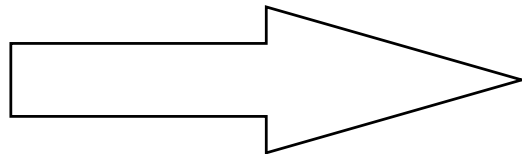
Centrálně plánované ekonomiky

Rusko a SSSR

- A. Rusko do roku 1914**
- B. od roku 1914 do WW2**
- C. SSSR za války**
- D. SSSR po válce**
- E. Rusko dnes**

A. Rusko do roku 1914

- **zaostalé + zemědělské + feudální**
- **19. st. zhoršování situace**
- **vojenské prohry:**
 - **Krymská válka 1/2 19. st.**
 - **Japonsko 1904**
- **revoluce 1905**
- **zaostalé, ALE hodně obyvatel ⇒ hodně vojáků**

VELMOC

Zemědělství

- **zaostalost** - technologie + feudalismus + málo kapitálu ⇒ **nízká produktivita**
- **1861 - zrušení nevolnictví ALE**
 - nutnost se **vykupovat**
 - **ne soukromé vlastnictví** ale občina
 - ⇒ stále **polofeudální**
- **Stolypinské reformy 1906 - 1910**
 - **započaly v reakci na revoluci 1905**
 - od občin **k soukromému** pokud většina v obci pro
 - **kulaci** - zemědělstí podnikatelé
 - **půda prodej i koupě**
- **před WW1 zemědělství stále zaostalé**

Průmysl

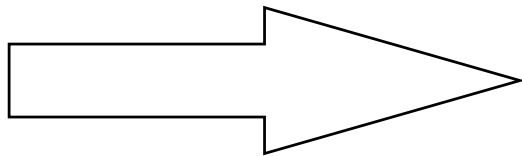
- **industrializace**
 - reformy Petra Velikého - 18. st.
 - 30. léta 19. st. - Moskva, Ukrajina, Polsko
 - po 1861 - přispění státu
- **rozvoj železniční sítě**
 - obilí
 - uhlí a železo
- **růst průmyslu - zejména konec 19. st.**
- **ALE před WW1 průmysl jen malý podíl**

Investice

- **před WW1 1/2 kapitálu ze zahraničí**
 - + vysoké přírůstky
 - **zejména FR a GB**
 - FR pomoc spojenci
 - **směřování**
 - železnice
 - průmysl
 - Fr i vládní cenné papíry

Zahraníční obchod

- **import - zpracovatelský průmysl**
- **export - zejména suroviny**
- **1897 připojení ke zlatému standardu**
- **nepřistoupilo k Cobden-Chevalier smlouvě**
 - **návrat k protekcionismu:**
 - 1868 - ochranná cla
 - **další růst cel 1891 + 1893 + počátek 20. st**

**nejvíce protekcionistická
země na světě**

B. od roku 1914 do WW2

1. politický vývoj

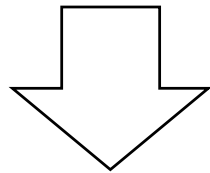
2. ekonomický vývoj

- Válečný komunismus
- NEP
- Socialistická industrializace

1. politický vývoj

- Sarajevo ... ⇒ ... **mobilizace v Rusku**
- **obrovské ztráty**
- **pozitivní vliv zajatců**
 - technologie i politika
- 1917 neposlušnost ⇒ **car odstoupil = Únorová revoluce**
 - ⇒ **Prozatímní vláda - Kerenskij**
 - **svoboda** projevu, tisku a vyznání
 - ochota provést **pozemkovou reformu**
 - uznání **závazků vůči spojencům**
 - **ALE armáda rozklad**

- Německo ⇨ Lenin
 - Všechnu moc sovětům
- **bolševický puč - 6/7.**
11.1917
- jen přechodné?
- **demokratické volby**
 - prohra bolševiků (vyhráli eseři)
 - ⇨
- bolševici Dumu rozpustili

diktatura proletariátu

- **bolševici** ⇒ **konec války** - Dekret o míru
 - podpora armády a námořnictva
 - Brest Litevský mír - březen 1918
 - velmi tvrdé podmínky
- **zahraniční intervence**
 - **cíl:** udržet Rus ve válce + X vojenský mater GER + X přesunu sil
- **občanská válka**
 - zpočátku Bílí úspěchy ⇒ jaro 1919 obrat ⇒ poč. 1920 většinu býv. území
- **1920 Rusko - Polská válka**
- **bolševický stát neuznán**
 - neakceptování carských dluhů

- I. uznalo Německo (1922) - smlouva z Rapala
- konec 1922 **vznik SSSR**
- **období „mírové koexistence“**
- **1924 Lenin † ⇒ moc Stalin**
 - zhoršení vztahů s západem
- **fašismus**
 - ↑ **napětí** (Pakt proti kominterně + vytvoření Osy)
 - ↑ **ohrožení**
- **1934 SSSR do Společnosti národů**

- **23.8.1939 smlouva o neútočení s Německem**
 - rozdělení Polska
 - Estonsko, Lotyšsko a Litva
- **listopad 1939 SSSR napadl Finsko**
 - vyloučení ze Společnosti národů
- **22. června 1941 SSSR napaden Německem**
 - konec 30. let - Stalin **čistky v armádě**

2. ekonomický vývoj

- I. revoluční vláda - listopad 1917
 - 80% obyvatel v **zem** + většina **negramotná** + **chudoba**
- ⇒ **rovnoprávnost žen** + **↓ pracovní doby**
- **pozemková reforma** = Dekret o půdě
 - znárodnění bez náhrady ⇒ **občiny, rolníci a bezzemci**
 - **kulaci** zůstali
 - rychlé provedení = + v občanské válce

znárodnování:

- **Státní banka** + zlatý poklad + devizové rezervy
- **soukromé obchodní banky** + sloučeny se Státní bankou
- anulace závazků z držení **akcií**
- železniční a lodní doprava + zahr. obchod
- **průmysl:**
 - nejdřív **majetek emigrantů**
 - **1/2 1918 nacionalizace** většího **průmyslu**
 - **11/1920 zbylé** s více než 10 zaměstnanci

Válečný komunismus

- **občanská válka** = „vše pro frontu“
- **rolníci odvodý státu bez náhrady**
- **města - lístkový systém**
- **pracovní povinnost**
- **hyperinflace** ⇒ **naturalizaci hospodářství**
 - peníze zlo ⇒ zničit ⇒ maximální tisk
- **zrušeny některé poplatky**
- **likvidace trhu** ⇒ **plánování**
 - stát organizuje hospodářství
 - podnikům určeny dodavatelé i odběratelé
 - + **neplatily za suroviny** + nedostávaly zapláceno

výsledky:

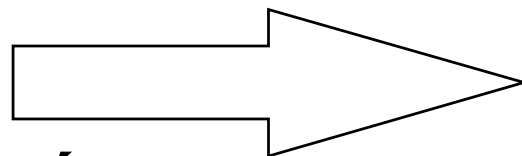
- **hospodářská katastrofa**

- ↓ **produkce**
- ↓ **motivace a efektivita**
- **kolaps zemědělství** rolníci přestávali obdělávat půdu ⇒ **hladomory**
- **zahraniční obchod zanikl**

Světová průmyslová produkce v období 1913 - 1925

	1 9 1 3	1 9 2 0	1 9 2 5
S v ě t	1 0 0	9 3 , 6	1 2 1 , 6
E v r o p a	1 0 0	7 7 , 3	1 0 3 , 5
S S S R	1 0 0	1 2 , 8	7 0 , 1
U S A	1 0 0	1 2 2 , 2	1 4 8
Z b y t e k s v ě t a	1 0 0	1 0 9 , 5	1 3 8 , 1

povstání

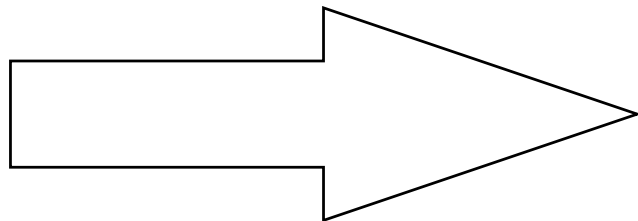
změna politiky

NEP - Nová ekonomická politika

- změna březem 1921
- **uvolnění**
- i mezinárodní - “mírová koexistence”
- od naturálního hospodářství **k trhu**
- **zemědělství**
 - **od rekvizic k naturální dani**
 - **přebytky** možno prodávat
 - **od 1923 export obilí**
 - ↑ produkce

- **průmysl:**

- **uvolněna centralizace**
- zásobování i odbyt **systemem nákupu a prodeje**
- **chozraščot** - motivační principy
- **akceptace soukromého vlastnictví**
- **ALE rozhodující role stát**
- **přídělový systém** ⇔ **peněžní**
 - 1924 **měnová reforma – nová měna**
- ↑ **zapojení do SH**

rychlá obnova

- od 1/2 20. let volání po **industrializaci**
 - Stalin
 - cíl expanze na západ ⇒ **militarizace**
 - zejména **těžký průmysl**
- 1927 konec NEPu
- říjen 1928 - **I. pětiletý plán (1928 - 32)**
- po 1929 - „**Socialistická industrializace**“

Socialistická industrializace

- **vybudování energetického a těžkého průmyslu za každou cenu**
- **zemědělství:**
 - **hromadná kolektivizace**
 - deportace kulaků i jiných
 - **výkupní ceny < náklady**
 - **administrativní omezení - demotivující**
 - ↓ osevních ploch i vybíjení dobytka
 - **hladomor 1931-32**
 - **města nedostatek potravin** ⇒ lístkový systém
 - **+ omezení EX** nedostatek peněz na IM

- změny v **energetice** od 20. let
 - GOELRO – program elektrifikace
- růst **průmyslu**
 - administrativně **direktivní řízení**
 - růst **centralizace** ⇨ administrativní ceny
 - od kvality ke kvantitě

2. pětiletka 1933 - 37

- ↓ **efektivita** + další odklon od trhu
- **spotřební zboží** poptávka > nabídka
- **základ strojírenství**
- **zemědělství** - dokončena kolektivizace
 - nízká produktivita

3. pětiletka 1938 - 42

- cíl příklon ke **spotřebním statkům** ALE změna mezinárodní situace ⇔
 - zbrojení + stěhování výroby na východ

Průmyslová výroba v SSSR (1929=100)

	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935
Průmyslová výroba	64	80	100	131	161	183	198	238	293

Celkový průmyslový potenciál mezi lety 1900 - 1938 (VB v roce 1900 = 100)

	1900	1913	1928	1938
Velká Británie	100	127,2	135	181
USA	127,8	298,1	533	528
Německo	71,2	137,7	158	214
Francie	36,8	57,3	82	74
Rusko	47,5	76,6	72	152
Rakousko-Uhersko	25,6	40,7	-	-
Itálie	13,6	22,5	37	46
Japonsko	13	25,1	45	88

Úroveň industrializace na obyvatele v letech 1880 - 1938 (VB v roce 1900=100)

		1880	1900	1913	1928	1938	
1	Velká Británie	87	100	115	122	157	2
2	USA	38	69	126	182	167	1
3	Francie	28	39	59	82	73	4
4	Německo	25	52	85	128	144	3
5	Rakousko-Uhersko	15	23	32	-	-	
6	Itálie	12	17	26	44	61	5
7	Rusko	10	15	20	20	38	7
8	Japonsko	9	12	20	30	51	6

C. SSSR za války

- nejdříve **Německé úspěchy**
- obrat po bitvě u Moskvě a zejména u Stalingradu
- **nedostatek pracovní síly**
 - ženy + mládež + důchodci + nucená práce + ...
- ↓ **průmyslové produkce**
 - od 1942 opět růst
 - přesun výroby za Ural
- výrazný ↓ **zemědělství**
 - ⇒ **lístkový systém**
- velmi vysoký podíl výdajů na armádu

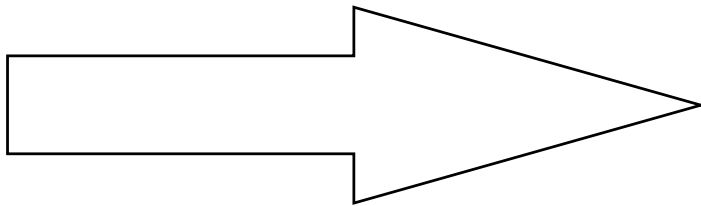
D. SSSR po válce

- **obrovské ztráty**
- konverze zbrojní výroby + ↓ stavů armády
- **demontáže**
 - Mandušsko a NDR
- **poválečná pomoc**
 - srpen 1948 konec programu „O půjčce a pronájmu“
 - ALE UNRRA
 - Marshallův plán NE

4. pětiletka (1946 - 50)

- **ne příklon ke spotřebě**
- **1946 neúroda ⇒ hladomor**
- **ALE již 1947 - zrušen lískový systém**
 - jednotné maloobchod ceny
 - měnová reforma
- **po 1948 utužování systému ⇒ cenzura**
- **↑ produkce**
 - **těžký průmysl (Stalin)**
 - **extenzivní - ↑ vstupů - ne ↑ produktivity**

- 1953 smrt **Stalina** ⇒ **N.S.Chruščov**
- 1956 odhalení **kultu osobnosti**
- změny **HP - zemědělství - (i OP)**
- ↑ **průmyslové produkce**
- ↑ **reálných příjmů**
- mezi 1959 a 1960 **zemědělské reformy - chyby**
⇒ vybíjení zvířat + nedostatek obilí
- + **Kubánská krize**

1964 - Brežněv

Brežněv

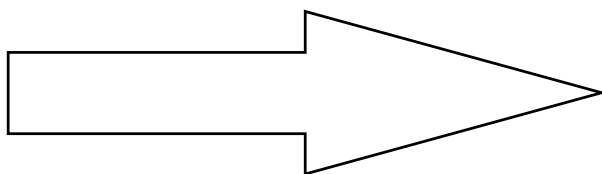
- změny v zemědělství
- v 1/2 60. let - pokus o reformu

70. léta

- ↑ produkce ALE extenzivní
- 2. 1/2 slabé výsledky ^(H)
 - dochází zdroje
 - měknutí plánů

80. léta

- stagnace + zaostávání + dluh + ↓ cen ropy + Afghánistán + SDI ⇒ slabost

Gorbačov + Perestrojka

produktivita faktorů v SSSR (roční průměrné změny v %), HNP

	1961 – 70	1971 – 80	1981 – 85
produktivita práce	3,1	2	1,2
produktivita kapitálu	-2,3	-3,1	-3,5
celková produktivita	0,2	-0,6	-1,2
HNP	4,8	2,4	1,7

E. Rusko dnes

- **1991 rozpad SSSR**
- **pokusy o převrat**
- **prezidentský systém**
- problémy s vnitřní celistvostí země
- obrovský ↓ **produkce** – od 1999 růst
- **velké zahraniční zadlužení**
 - 1998 moratorium na splácení dluhů = prakticky **státní bankrot**
- nebezpečí **inflace**
- **pokřivený** tržní mechanismus
 - oligopoly ⇒ oligarchové
- **poslední roky ekonomický růst – cena ropy vysoko ...**

Centrálně plánované ekonomiky

**po WW2 SSSR vnutil osvobozeným zemím
tzv. lidově demokratické zřízení**

CPE

- 1. Politický vývoj**
- 2. Ekonomický vývoj**

1. Politický vývoj CPE

- **osvobození = sovětizace + vlivu komunistických stran ⇒ ztráta nezávislosti**
- **režimy v Evropě velmi tvrdé**
- **do konce 1948 totalitní systémy = Evropský socialistický blok**
 - 1948 roztržka s **Jugoslávií**
 - **Albánie** jen do konce 60s
- **Čína 1949**
 - ale přelom 50s a 60s roztržka

- **nespokojenost** ⇨ **nepokoje:**
 - **NDR (1953)** - východní Berlín
 - **Polsko (1956)** - větší samostatnost Polska
 - **Maďarsko (1956)** - revoluce potlačena sovětskými vojsky
 - **ČSSR (1968)** - Pražské jaro
 - **Polsko (1981)** - hnutí Solidarita
 - od 60. let osamostatňování **Rumunska**

- **1955 Varšavská smlouva**
 - ovládána SSSR
 - jediná společná akce = ČSSR 1968
 - oficiálně rozpouštěno 1.7.1991
- **1956 odhalení kultu osobnosti**
 - vliv na satelity **ale pomalu**
 - **uvolnění** i mezinárodně
- **Brežněv 1964 - tvrdší politika x satelitům**
- **1975 Helsinský protokol**
- **Perestrojka**
 - liberalizace ALE velké rozdíly mezi zeměmi

2. ekonomický vývoj

- **po WW špatná hospodářská situace**
 - i sovětské **drancování**
- **společné rysy:**
 - **pozemkové reformy - NE znárodnění ale kolektivizace**
 - **znárodnění průmyslu do konce 1948**
 - **plánování ekonomiky - plány obnovy později pětiletky**
 - **+ centralizace**
 - **překonání poválečné inflace**
 - **„maximální tempo“ ek. růstu (extenzivní)**

- **společné rysy (pokračování):**
 - postupně vzdání se vlastních cest k socialismu = **víceméně převzetí sovětského modelu**
 - **urychlená industrializace**
 - preference **těžkého průmyslu**
 - + příprava na válku = **militarizace ekonomik**
 - **plná závislosti (zejména surovinová) na SSSR**
 - změna orientace obchodu ^(H)
 - leden 1949 - **vznik RVHP**
 - **impuls = Jugoslávie**
 - **útlum činnosti - 1/2 50. let - oživení RVHP**
 - **vzájemný obchod bilaterální** – nikdy nevznikl multilaterální systém

Procento z celkového obchodu uskutečňované s druhou stranou mezi léty 1938-53

R o k	Z á p a d	V ý c h o d
1 9 3 8	9 , 5	7 3 , 8
1 9 4 8	4 , 1	4 1 , 6
1 9 5 3	2 , 1	1 4

50. léta

- počátek 50. let **mimořádný** ↑
 - těžký a zbrojní průmysl
- **Chruščov** ⇒ **vyváženější růst hospodářství**
 - i zemědělství a spotřební zboží
- 2. 1/2 50. let **pozoruhodný ek.** ↑
 - **extenzivní**
 - ALE systém **neefektivní**
 - nebyla podpora pro **nové obory a technologie**
(genetika)

60. léta

- 1. 1/2 60. let - **zpomalování** růstu
 - zejména průmyslovější země
- 2. 1/2 60. let - **příznivější**
- **pokusy o reformu**
 - zdokonalit plánování
 - samostatnost podnikům
 - tržní vztahy
 - omezit administrativu
 - zvýšit motivaci
- 1964 **Mezinárodní banka hospodářské spolupráce + převoditelný rubl**

70. léta

- integrace v Ev \Rightarrow **program socialistické integrace**
 - cíl = vytvoření integrovaného hosp. celku
 - neúspěch
- **značné rozdíly mezi zeměmi RVHP**
 - snižování rozdílů v Evropě
 - ALE noví členové
 - 1962 Mongolsko
 - 1972 Kuba
 - 1978 Vietnam
- **zaostávání technologie** \Rightarrow problémy s OB
- **inflace**
- \uparrow **státního dluhu**
- **ropná krize** \Rightarrow \uparrow **závislost na SSSR**
- **výsledky špatné** - zejména 2. 1/2

80. léta

- **stagnace**
- problémy se **zadlužením** ⇒ **nutnost EX**
 - potřeba konvertibilních měn technologie a splácení dluhů
- 2. 1/2 80. let **téměř bankrot** ⇒ reformy
 - **Perestrojka** i jinde
 - **rozdíly mezi zeměmi**
 - **připuštění trhu** do některých oblastí
 - **otevírání se SH**
- **1990 - zánik RVHP**

Celkové hodnocení

- **40 let = ekonomická katastrofa**
- **neefektivnost centrálního plánu X trhu**
- **neexistence vlastnictví \Rightarrow demotivace**
- **vydělenost z SH = nedostatek konkurence**
- **klesající dynamika = zaostávání**
- **kontrola cen \Rightarrow potlačená Π + černý trh**
- **extenzivní růst \Rightarrow ekologické škody**
- **ekonomická i morální devastace**

Průměrná tempa růstu národního důchodu v %

Země	1951 - 1955	1961 - 1965	1971 - 75	1981 - 1985
Bulharsko	11,2	6,7	7,8	3,7
Československo	8,1	1,9	5,5	1,7
Maďarsko	5,7	4,1	6,5	1,5
NDR	13,1	3,4	5,4	4,4
Polsko	8,6	6,2	9,8	-1,8
Rumunsko	14,2	9,1	11,4	4,4
SSSR	11,3	6,5	5,7	3,5
Celkem	11,1	6,1	6,3	2,5

Transformace

- **složité proces**
- **nutné kroky:**
 - zrovnoprávnění vlastnických forem
 - privatizace
 - liberalizace cen
 - demonopolizace ekonomiky
 - vytvoření dvoustupňového bank. systému
 - vytvoření kapitálového trhu
 - daňová reforma
 - liberalizace zahraničního obchodu a investic